

Op de naam afgaande, dateert Lichtervelde als nederzetting uit de Frankische tijd. In de twaalfde eeuw was de heerlijkheid reeds een van de grote lenen van het Brugse vrije. De heren van Lichtervelde behoorden tot de belangrijkste families van het graafschap Vlaanderen.

Het geslacht van dezelfde naam zou in de loop van de middeleeuwen niet onbelangrijke ambten bekleden in dienst van graaf, hertog, koning en keizer o. a. als hoogbaljuws in het leperse. Afstammelingen wonen nu nog in Brussel en te Ecaussines in Waals-Brabant. Eén voert de titel van graaf. Maar de bekendste telg van de familie was zeker Jacob van Lichtervelde, opperbaljuw van het graafschap Vlaanderen, overleden in 1432, wiens praalgraf kan bewonderd worden in de kerk te Koolskamp.

Van de hand van medewerker Dirk Ramboer volgt hierna het oud en lang verhaal van de heren en het geslacht van Lichtervelde.

De heerlijkheid, de heren en het geslacht van Lichtervelde: een oud verhaal

Dirk Ramboer

1 Van Siger tot Emmanuel

Tussen de Schelde en de zee, in het gebied van de vroegere Keltische stam, de Menapiërs, dat was overspoeld maar geleidelijk aan weer op de zee werd teruggewonnen, vormde zich tijdens het bewind van Karel de Kale, zoon van Karel de Grote, een bevolking uit de samensmelting van enerzijds de Frankische veroveraars en anderzijds vluchtelingen uit Friesland. Het belang van het Friese aandeel kan blijken uit het feit dat dit nieuwe volk "de Vlamingen" werd genoemd, waarin we de Friese term "Vlame" vinden, wat vluchteling wil zeggen. Maar vele plaatsnamen wijzen ook op zijn Frankische afkomst. In heel Vlaanderen vindt men namen eindigend op -aarde, -beek, -heim of -hem, velde, voorafgegaan door een eigennaam. Zo ook "Lichtervelde" of "*Listrevelde*" volgens zijn eerste schrijfwijze, wat zeggen wil "veld of domein van Listhar"¹ Lichtervelde werd in 1119 als "*Listrevelde*" geschreven.

Sommigen baseerden zich op een verkeerde omzetting van de Middelnederlandse schrijfwijze en lazen Luftervelde als oorspronkelijke naam, wat dan kon verwijzen naar de term "*luft*" van toen, hetzij "links".

De volksetymologie heeft ook haar steentje bijgedragen tot andere -foute- verklaringen van de naam Lichtervelde, die al naar gelang de versie ofwel zou wijzen op de lichte (weinig vruchtbare) grond, ofwel zou samenhangen met het feit dat de reizigers in een verlaten streek zich konden richten op een licht ter velde.

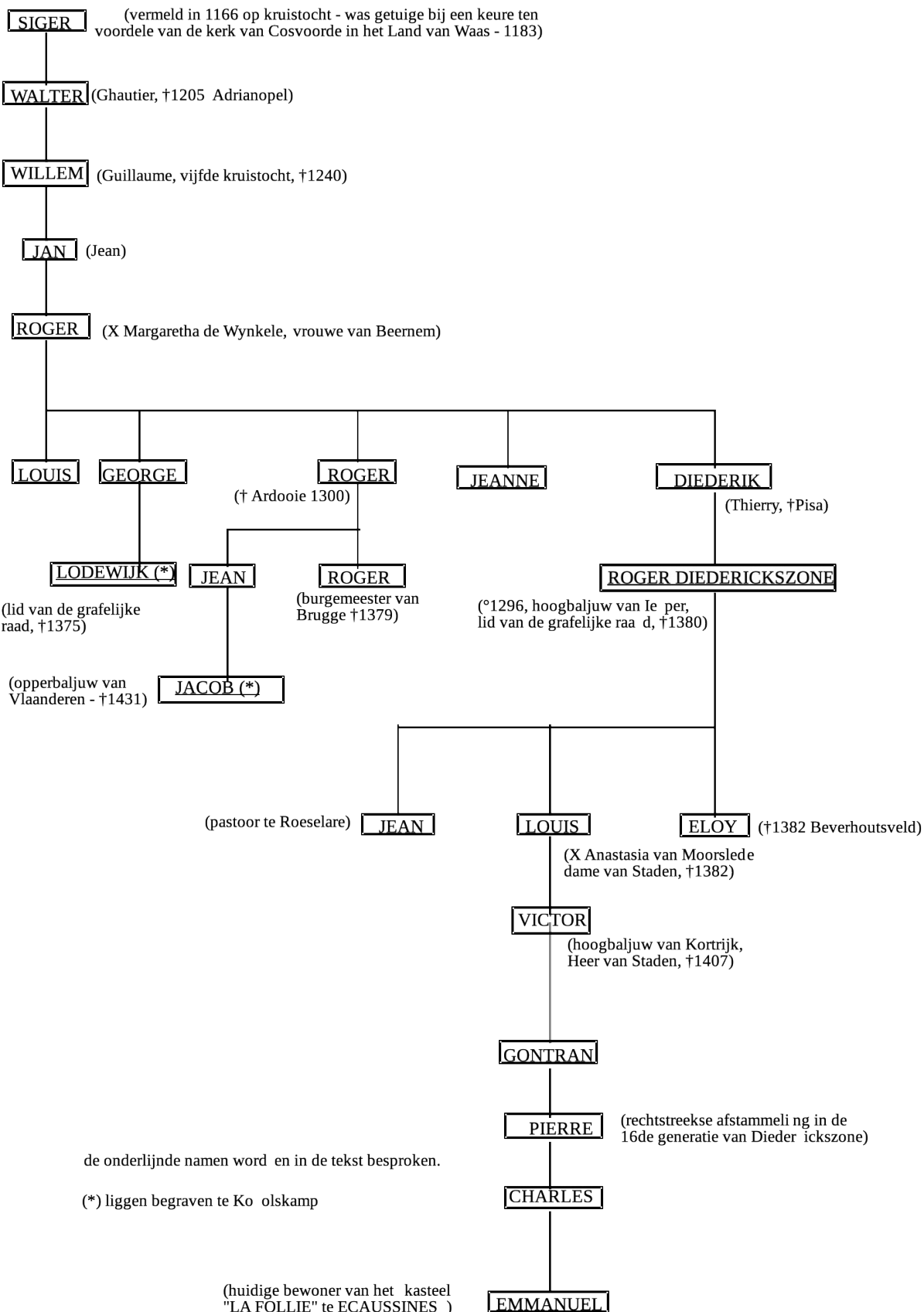
Een nederzetting moet dus reeds bestaan hebben in de Frankische tijd, maar één van de vroegste vermeldingen van een heer van Lichtervelde vinden we in 1183 op een akte van Filips van de Elzas, graaf van Vlaanderen, ten voordele van de kerk van Cosvoorde die het oprichten toestaat van een refuge op de schorren van Hontenisse-Ossenisse (in het huidige Zeeuws-Vlaanderen). Siger, heer van Lichtervelde, en zijn zoon Wouter (in het Frans: Victor en Gauthier) tekenen er als getuigen.

Wanneer de kroniekschrijver Galbert van Brugge, verslaggever van de moord op Karel de Goede (†1127), de getrouwe edelen van de vermoorde graaf laat te wapen lopen om hun heer te wreken, zijn de heren van Lichtervelde echter reeds van de partij².

Aangenomen wordt dat de heren van Lichtervelde behoorden tot de oudste en meest invloedrijke feodale families van het graafschap. Inderdaad, samen met de families van Merkem, Gistel en Maldegem vormden zij de kern van de grafelijke macht. Zij waren de "beers" van Vlaanderen: mocht de grafelijke stam uitsterven, dan diende de nieuwe graaf te worden gekozen uit deze vier families...

¹ Zie Auguste VINCENT, *Noms de lieux de la Belgique*, Brussel, 1927, blz.117, geciteerd door Pierre de Lichtervelde, blz. 311

² Zie Galbert VAN BRUGGE, *De moord op Karel de Goede*, Mercatorfonds 1978.

de onderlijnde namen worden in de tekst besproken.

(*) liggen begraven te Koksijde

Het geslacht "van Lichtervelde" gaat terug tot de twaalfde eeuw.

Zij waren ook "*chevaliers bannerets*" of baanderheren m.a.w. op het slagveld voerden zij andere ridders aan. Zij zijn dan ook nooit veraf wanneer hun graaf slag levert. De reeds genoemde Wouter trekt op met Boudewijn IX bij de eerste kruistocht in 1166. Bij een volgende kruistocht zal hij opnieuw met zijn graaf deelnemen aan het beleg van Constantinopel (het huidige Istanbul) in 1203. Na de inname zal Boudewijn zich tot keizer van Constantinopel laten kronen, maar de roem, waarin Wouter deelt, zal zeer vergankelijk zijn. Twee jaar later sneuvelen heer en vazal, de kortstondige keizer van Constantinopel en de toenmalige heer van Lichtervelde, in de slag van Adrianopel (het huidige Edirne).

In zijn befaamde historische roman "De Leeuw van Vlaanderen", die gebaseerd is op de verslagen van de middeleeuwse kroniekschrijvers, voert Hendrik Conscience niet minder dan drie "van Lichterveldes" ten tonele wanneer Gwijde van Dampierre op 8 juli 1302 te Wijnendale zich met zijn legeraanvoerders beraadt over de opmars van het Franse leger dat te Kortrijk is aangekomen: Jan, Pieter en Louis van Lichtervelde³.

In de vroege middeleeuwen worden in de geschriften de heren aangeduid met hun voor- naam, gevolgd door de naam van hun domein. Nadien wordt deze vermelding de naam van een geslacht, een echte familienaam die overgaat van vader op kinderen, zowel zo- nen als dochters. Zo een telg van het geslacht ook nog houder is van een heerlijkheid, dan wordt na zijn naam en familienaam ook nog deze hoedanigheid vermeld. Wanneer men in de veertiende eeuw over een "van Lichtervelde" spreekt, dan spreekt men reeds over le- den van een geslacht. Inderdaad bezitten de "van Lichterveldes" dan al niet meer meer de feodale rechten over de heerlijkheid Lichtervelde dat aan de "van Halewijns" is toegevallen en nadien nog in handen van andere families zal overgaan.

Maar verder zullen doorheen de middeleeuwen "van Lichterveldes" optreden als zeer ge- trouwe dienaars en verdedigers van het bestaande feodale gezag, of dit nu geïncarneerd is door de graven van Vlaanderen, de hertogen van Boergondië, de koningen van Spanje of de keizers van Oostenrijk. De titel van graaf die nu wordt gevoerd door het geslacht, stamt uit de Oostenrijkse tijd en werd toegekend door patentbrieven van Maria-Theresia op 22 mei 1745, titel die opnieuw werd erkend op 14 augustus 1816 na de val van het Frans bewind waarvan de revolutionaire wetgeving alle adellijke titels had afgeschaft.

De huidige graaf, Emmanuel de Lichtervelde, woont thans op het kasteel "La Follie" in het Waalse Ecaussines.

2 De heerlijkheid, een achtenswaardig geheel⁴

De heerlijkheid Lichtervelde behoorde tot de belangrijkste lenen van het Brugse Vrije. Het gebied waar de heerlijke rechten konden worden uitgeoefend, strekte zich uit over zowat 5.000 ha te Lichtervelde, Torhout, Zwevezele, Koolskamp, Zevekote, Aardenburg, Gistel,

³ Dr J.F. Verbruggen van de Koninklijke Militaire School, wijdde een volledig wetenschappelijke studie aan de slag der Gulden Sporen. Hij vermeldt geen Lichtervelde's aan de kant van Gwijde van Dampierre, maar wel een Rogier van Lichtervelde bij de Leliaards. De man kon wel niet aan de gevechten deelnemen want hij werd gevangengezet tijdens de Brugse Metten (De Slag der Guldensporen, bijdra- ge tot de Geschiedenis van Vlaanderens vrijheidsoorlog 1297-1305, Antwerpen-Amsterdam, 1952, Blz 223)

⁴ De gegevens in dit hoofdstuk zijn ontleend aan GILLIODT-VANSEVEREN, Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutume du Bourg de Bruges, Brussel, 1883 , blz. 223 -233 (La baronnie de Lich- tervelde) alsmede aan het denombrement van Anthonius van Heule (Rijksarchief te Brugge).

Vinkt, Deinze, Dottenijs enz, en was voor een gedeelte uitbesteed als achterlenen aan vijftien en zeventig vazallen.

Het gedeelte dat rechtstreeks van het kasteel te Lichtervelde afhing, strekte zich uit tot het Vrijgeweed te Ruddervoorde, doorkruiste het grondgebied van Zwevezele en Koolskamp en raakte aan het gebied van Pittem en de grenzen van het rechtsgebied van de roede van Tielt.

Op dit gebied behoorden hem de feodale rechten van tol, vont, oorlof, doodkoop, wandelkoop, bastaardgoed, confiscatie en stragiersgoed, vrije jacht en valkenjacht, vrije vogelvangst, visvangst en zwanenhouderij, een wekelijkse markt met de aan de heer toekomende pacht en cijns, de presentatie van een bedienaar van de kapel van Onze-Lieve-Vrouw in de kerk te Lichtervelde, en de helft van al de waskaarsen die er met Lichtmis werden geofferd⁵.

De heer van Lichtervelde streek daarbij nog ettelijke tienden op, dit alles op een gebied dat zo'n 4.000 ha besloeg, zowel te Lichtervelde, Torhout en Koolskamp. Te Lichtervelde diende hij wel zijn tienden te delen met het kapittel van Harelbeke en de abdij van St Bertinus te Poperinge; te Torhout met het kapittel van St Pieter van deze stad; en te Koolskamp met de heer van dit leen (voor zover deze niet de heer van Lichtervelde zelf was, natuurlijk). Hij beschikte over de volle rechtsmacht (hoge, middele en lage justitie) wat wijst op de belangrijkheid van het leen, en inde als zodanig alle boetes die in geval van overtreding worden opgelegd door zijn schepenbank⁶

Niettegenstaande dit achtenswaardig geheel en het ermee gepaard gaande fortuin, hebben de heren van Lichtervelde op een bepaald ogenblik een derde van hun rechten zelf in leen gegeven...

⁵ Uitleg van de gebruikte termen uit het oude recht:

Tol: Het recht dat moet betaald worden bij het invoeren en doorvoeren van bepaalde waren (vis, vlees, laken...) op het grondgebied van de heerlijkheid.

Vont: Wat gevonden of bevonden is, m.a.w. de staat, inventaris of inboedel: recht dat betaald wordt op bepaalde waren, dit volgens inventaris.

Doodkoop: Verheffingsgeld: som die betaald werd door de erfgenaam bij het verwerven van een leen; te vergelijken met de hedendaagse successierechten.

Wandelkoop: Recht op ruil of overdracht van roerende goederen; te vergelijken met de vroegere overdrachttaks.

Bastaardgoed: Nalatenschap van bastaarden zonder erfgenaam, die aan de heer verviel.

Stragiersgoed: Het goed dat vreemdelingen (Oud-Frans "estrangier") bij zich hadden op het ogenblik dat zij sterven binnen de heerlijkheid, verviel aan de heer.

Confiscatie: Wat bij vonnis in beslag genomen werd, verviel aan de heer.

Vreemde goed: Recht op goed uit een verworpen erfenis. ("Vreemde erfgenaam" is die erfgenaam die vrij een erfenis kan aanvaarden of verwerpen).

⁶ Zie hierover mijn artikel in dit jaarboek: "Nog over Anthonius, de galg, Filips II en de geuzen".

3 De heren van Lichtervelde, veredelde burgers en berooide landjonkers⁷

De heren waren in de eerste plaats krijgslieden. Zij vormden de tweede stand van de drie feodale standen (in het totaal 1 % van de bevolking). De eerste stand was de geestelijkheid (ook niet veel meer dan 1 %). De burgerij en de gewone man, de derde stand, maar de overgrote meerderheid, had als taak te werken voor wie voor hen streed en bad.

Was van adel, wie uit adellijke voorouders werd geboren. Zo ging de adellijke afkomst eigenlijk terug op de eerste gewapende ruiter die zijn macht over een domein had gevestigd en er de bewoners, -zij die er reeds waren, er geboren werden of er zich vestigden- "in bescherming nam". De status, die voortvloeide uit afkomst en voorouders, diende te worden bevestigd door een "nobele manier van leven", hieronder te verstaan het hanteren van de wapens. De rechtvaardiging van de privileges (waaronder de vrijstelling van belastingen) en de macht berustte op de idee van de bescherming van de andere standen en het handhaven van orde en recht. Wie zijn krijgskunde had ten toon gespreid op het slagveld, werd ridder geslagen. Zoals reeds vermeld waren de heren van Lichtervelde trouw aan de zijde van hun graaf als hij ten strijde trok en de reeks van de "van Lichterveldes", heren van Lichtervelde of leden van het geslacht, die sneuvelen op veldslagen met klinkende namen als Azincourt of Beverhoutsveld, is lang.

De adel was evenwel geen waterdichte kaste. De landjonker op de terugweg kon er de burger of boer op weg naar de top kruisen. Uiterlijke pracht en praal, tornooien en feesten en een veel geprezen vrijgevigheid, bestaande in geschenken en onkostenvergoedingen aan ondergeschikten, behoorden tot de sociale verplichtingen van de edelman, en konden hem ruïneren. Een kleinere leenheer bezat een goed (in achterleen), bestaande uit een huis en enkele "gemeten" grond, een paard en een zwaard en enkele laten: hij was niet veel meer dan een vrije boer. Wie er toe overging zijn eigen land te bewerken of zijn eigen molen uit te baten, sloot zichzelf uit de adelstand. Anderzijds kon een boer, die zijn vrijheid had gekocht of geërfd, nieuw land kopen, nadien pachters nemen, zelf verzaken aan het handwerk, een leengoed verwerven van heer of kerk, leren de wapens te hanteren, de dochter huwen van een behoeftige jonkheer en zodoende opgenomen worden in de hogere regionen. Ook de burger, de geneesheer en de rechtsgeleerde zochten in de adelstand te worden verheven, niet alleen voor het imago, maar ook omwille van het niet te versmaden voordeel van de belastingvrijstelling.

Bij het natrekken van de geschiedenis van de heerlijkheid Lichtervelde vinden we een illustratie van de opwaartse zowel als van de neerwaartse trend: het succes van Josse Botelinck, nieuwbakken edelman, en de neergang van Guillaume de Maulde, telg van een oud geslacht.

In 1370 overleed Seger Botelinck, die gehuwd was met Marie van Flesthin, vrouwe van Heule. De man was zelf niet van adel, maar moet wel een vermogende burger of stadsmagistraat zijn geweest, want niet alleen huwde hij een jonkvrouw, maar zijn zoon Rogier eveneens: een dame Marie van Nevele, vrouwe van Lichtervelde. Zoon Rogier zetelt in de grafelijke raad, en wel als jurist, wat laat veronderstellen dat de jonge man rechtsstudies heeft gedaan. Zijn huwelijk brengt negen kinderen voort, en blijkbaar heeft het echtpaar Botelinck-van Nevele zo goed geboerd dat zij nog tijdens hun leven beslissen hun goederen te verdelen. Zo valt in 1435 de heerlijkheid Lichtervelde toe aan Josse Botelinck. Het

⁷ De gegevens betreffende feodale klasse en de nieuwe opkomende burgerij in deze paragraaf zijn ontleend aan Barbara TUCHMAN, *De waanzinnige veertiende eeuw*, Elsevier Amsterdam- Brussel, 1980.

geslacht "van Heule" is op dat ogenblik uitgestorven en Josse, zo te zien even ondernemend als zijn vader en grootvader, verkrijgt van de hertog van Boergondë dat alle nakomelingen van zijn grootvader Seger, die met een jonkvrouw uit het geslacht "van Heule" was gehuwd, de naam en de wapens mogen dragen van deze familie (octrooi van het jaar 1437⁸).

De "van Heules" blijven aan het roer van de heerlijkheid van 1435 tot 1605, jaar dat Jan van Claerhout, heer van Ardoorie en zoon van een dame "van Heule", overneemt. Nadien vervalt de heerlijkheid aan zijn broer Karel (Charles) en bij diens dood aan zijn nicht, Ghislaine de Haveskerke⁹, eveneens een dochter van een dame "van Heule". In 1622 sterft Ghislaine zonder kinderen en haar nicht Judith, weduwe de Maulde¹⁰, wordt vrouwe van Lichtervelde.

Zij heeft vier kinderen: Guillaume de Maulde wordt heer van Lichtervelde en haar tweede zoon, Pierre, verkrijgt bij zijn huwelijk in 1624 een rente ten laste van de heerlijkheid Lichtervelde van 7.000 gulden (au denier 16) die nooit zal worden betaald door Guillaume. Blijkbaar heeft de nieuwe heer van Lichtervelde zijn plicht tot vrijgevigheid en grote sier zo ver gedreven dat hij niet alleen niet meer in staat is zijn schulden af te lossen, maar ook dat zijn familie bij gerechtelijke procedure zijn onbekwaamverklaring heeft gevraagd -en verkregen- zodat het beheer van de heerlijkheid aan zijn vrouw werd toevertrouwd. Een derde van de heerlijke renten werden zelfs op een bepaald ogenblik in leen gegeven, hetwelk leen op 12 mei 1679 werd verkocht door ene Savonetti, waarschijnlijk één van de fameuze Italiaanse bankiers, de Lombarden¹¹...

Na een reeks processen in betwisting van problemen van erfovergang zal vanaf 1654 de heerlijkheid verdeeld zijn over twee fracties: \F(19;36) voor de familie de Maulde en \ F(17;36) voor de familie van Haveskerke. Het deel van de familie de Maulde zal in 1744 worden verkocht aan Marguerite-Thérèse van der Meersch, dochter van de heer van Berlare, die ook voorzitter is van de Raad van Vlaanderen, hoogste gerechtshof van die tijd. Zij zal het in 1745 schenken aan haar neef, Charles-François van Lichtervelde, zoon van Gilles-François, die de echtgenoot is van een Anne Van der Meersch en eerste "van Lichtervelde", die de grafelijke titel draagt. Charles zal in 1760 het recht terugkopen dat door Savonetti op de markt werd gebracht tachtig jaar voorheen en verder doorverkocht aan andere rechtverkrijgers.

⁸ Zie F. VAN DE PUTTE, Recherches sur les Sires de Lichtervelde, Annales de la Société d'Emulation de Bruges, Tome XXX, 1879, pag. 104-105 en 113.

⁹ Haveskerque is een kleine gemeente in Noord Frankrijk tussen Béthune en Cassel (NvdR)

¹⁰ Maulde is een klein dorp aan de Frans-Belgische grens tussen Doornik en St Amand-les-Eaux (NvdR)

¹¹ Zie GILLIODTS-VAN SEVEREN, op. cit., blz.230 . Er wordt niet gepreciseerd wanneer deze in-leengeving gebeurd is. Gezien de datum van verkoop (1679) kan worden verondersteld dat deze in-leengeving van een derde van de heerlijke rechten gebeurd is op het ogenblik van het wanbeheer van Guillaume de Maulde, die heer van Lichtervelde was tussen 1622 en 1664. De Italiaanse naam van de verkoper laat veronderstellen dat het gaat om een Lombard. De Lombarden waren financiers afkomstig Lombardije in het noorden van Italië, die o.a. aan de oorsprong liggen van de naam "lommerd" voor pandjeshuis en van alle "Lombaardstraten" in ons land.

Door het verwerven van het deel van de de Mauldes, gaat de helft van de heerlijkheid Lichtervelde weer over in handen van een tak van het geslacht van dezelfde naam. Deze "van Lichterveldes" zijn de afstammelingen van de Ieperse tak die terug te voeren is op Rogier Diederickszone, hoogbaljuw te Ieper in de tweede helft van de veertiende eeuw (°1296 †1380), wat de hoger afgebeelde stamboom duidelijk maakt. Wat betreft het deel van de van Haveskerkes, dit zal tot het einde van het Ancien Régime in de handen blijven van deze familie of van een afstammeling van een lid van deze familie (laatste houder: Jacques van den Abeele, heer van Zwevezele en zoon van een van Haveskerke)¹².

4 Enkele uitschieters

Wanneer SANDERUS het in 1735 heeft over de heerlijkheid Lichtervelde, dan laat hij zich in de meest lyrische bewoordingen uit over het:

*"Geslacht van den zelfden naam, in het welk eene onbevleete Deugd, de Roem van Edelmoedigheid, en eene bestendige getrouwheid aan God, en aan hunne Prinsen, al voor veele Eeuwen uitgeblonken heeft, en tot nu toe als erfelyk gebleven is"*¹³.

4.1 Jacob, Opperbaljuw en permanent lid van de Raad van Vlaanderen

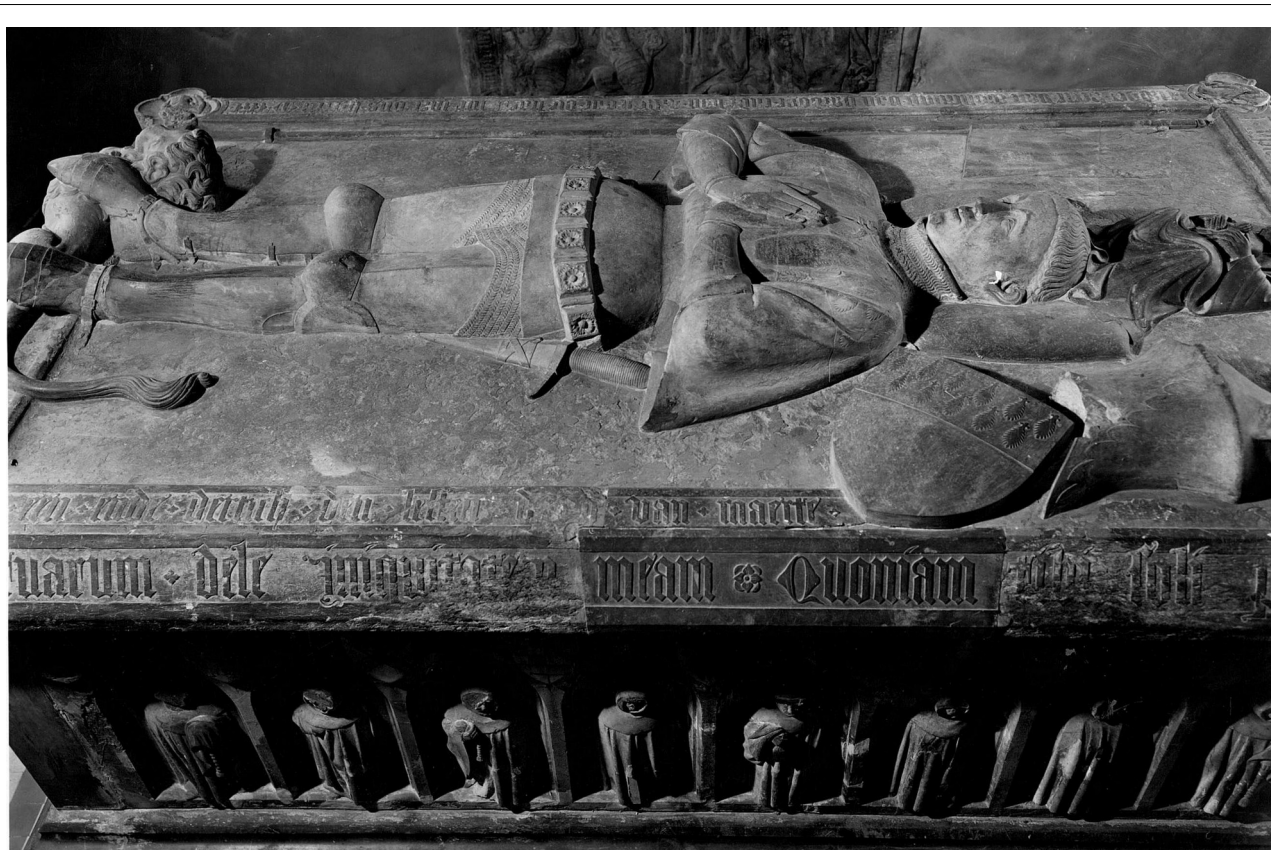
Hij vermeldt in de eerste plaats, en terecht, JACOB VAN LICHTERVELDE, heer van Koolskamp, Ardoorie, Zwevezele en Assebroek, die het opperbaljuwschap van Vlaanderen bekleedde en overleed in 1431, na achtereenvolgens de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, en drie van de hertogen van Bourgondië, Filips de Stoute, Jan Zonder Vrees en Filips de Goede te hebben gediend. Hij was baljuw van Kortrijk (1391-1395), schout en kastelein van Antwerpen (1395-1397), opperbaljuw van Vlaanderen (1397-1404), raadgever van de gouverneur en de hertog van Brabant (1404-1409), opnieuw schout van Antwerpen (1407), en lid van de Raad van Vlaanderen (1411-1425). Als kroon op een lange carrière, die begon bij de herovering van Oudenaarde op de Gentse gemeentelijke milities in 1384, zal hij benoemd worden in het college van regenten dat van 1420 tot 1425 bij afwezigheid van Filips de Goede de macht zal uitoefenen in het graafschap Vlaanderen.

Was hij niet juist op rust gegaan wanneer Filips de Goede begin 1430 de Orde van het Gulden Vlies in het leven roept om de Vlaamse hoge adel persoonlijk aan zich te binden, dan zou hij één van de eersten geweest zijn om er deel van uit te maken samen met jongere collega's uit de regentenraad, die met de eerste lichte werden opgenomen in de beroemde orde.

¹² Alle gegevens in direct verband met de heerlijkheid Lichtervelde in dit hoofdstuk werden ontleend aan GILLIODTS-VAN SEVEREN, op.cit., blz.223-233, La baronnie de Lichtervelde.

¹³ Antonius SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre - Nederduytsche Vertaling van de Flandria Illustrata*, 1735.

Praalgraf van Jacob van Lichtervelde in de parochiekerk van Koolskamp © ACL Brussel

Het belang van het personage blijkt uit zijn praalgraf, gebeeldhouwd in Doornikse steen, dat zich in de kerk van Koolskamp bevindt: een kunstwerk dat onvoldoende bekend is en zeker een ommetje waard is. In een volgende uitgave van het jaarboek komen we terug op deze topfiguur uit de grafelijke ambtenarij van einde veertiende en begin vijftiende eeuw, die een belangrijke rol speelde in de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen op het ogenblik dat de feodale heren het aan de stok hadden met de machtige opkomende burgerij in de steden Gent, Brugge en Ieper¹⁴.

4.2 Lodewijk, lid van de grafelijke raad

Samen met het praalgraf van Jacob, treft men in de kerk van Koolskamp een tweede grafsteen aan, minder rijk, minder monumentaal, minder kunstvol, maar zeker even merkwaardig, deze van **LODEWIJK VAN LICHTERVELDE**, heer van Koolskamp, lid van de grafelijke raad, overleden in 1375. De grafelijke raad hield zich in die tijd (d.i. onder Lodewijk van Male, †1384) bezig zowel met de rechtsbedeling als met bestuur in de strikte zin van het woord. De heer van Koolskamp, want zo wordt hij telkens vermeld in de akten, zetelt er samen met een andere van Lichtervelde, **ROGIER DIEDERIXZONE**, drie maal hoogbaljuw van Ieper tussen 1347 en 1365.

Onder Lodewijk van Male zullen twee belangrijke ontwikkelingen plaats hebben in het grafelijk bestuur. In 1374 wordt het ambt van "*opperbaljuw*" gecreëerd dat twintig jaar later met heel veel energie door Jacob zal worden uitgeoefend en anderzijds wordt het werk in

¹⁴ De graaf Pierre de LICHTERVELDE, arrondissementscommissaris te Nijvel, publiceerde een merkwaardige studie gewijd aan zijn illustere voorvader: "Un grand commis des Ducs de Bourgogne, Jacques de Lichtervelde, Seigneur de Coolskamp", Goemaere Brussel, 1942 (342 blz.). Het artikel voor een volgend jaarboek zal een samenvatting zijn van deze studie.

de grafelijke raad opgesplitst, en gaan bepaalde zittingen zich uitsluitend bezig houden met de rechtszaken, wat de "Audiëntie" wordt genoemd, rechtstreekse voorloper van de Raad van Vlaanderen, hoogste gerechtshof in Vlaanderen tot en met de Oostenrijkers. De twee "van Lichterveldes" zullen niet meer samen zetelen zodra de taakverdeling wordt ingesteld, en Rogier Dierickxzone zal één van de raadslieden zijn die meer in het bijzonder door de graaf zal worden gelast met het rechtspreken, specialisatie die wordt ingevoerd vanaf 1369-1370.

4.3 Rogier Diederixzone, vertrouwensman van de graaf en diplomaat

ROGIER DIERIXZONE VAN LICHTERVELDE, lid van een zijtak van de Lichterveldes (zie stamboom), en houder van enkele kleinere heerlijkheden in het Ieperse, Bets en Croix en Warneton, zal eerder een ambtenaar zijn dan een feodale heer. Hoogbaljuw te Ieper - d.w.z. eerste vertegenwoordiger van de graaf- van 1247 tot 1349, zal hij opnieuw worden benoemd en dit een langere periode blijven, namelijk van 1350 tot 1359, een woelige tijd gekenmerkt door de strijd van wevers en volders én door de zwarte pest. Zijn opvolger zal trouwens van de Halletoren naar beneden worden geworpen, nadat de hele schepenbank is gevangengezet, en de voogd van de stad geëxecuteerd. Niettegenstaande de troepen van de graaf zich kunnen meester maken van de stad in 1361, zal pas in 1364 een nieuwe baljuw worden aangeduid, en namelijk opnieuw Diederixzone, die door de ambachten blijkbaar meer wordt gewaardeerd dan zijn ongelukkige opvolger en voorganger. Vanaf 1360 zetelt Rogier Dierixzone regelmatig in de grafelijke raad, en krijgt er als een vertrouwensman belangrijke opdrachten toegespeeld. Zo wordt hij in 1360 als hoofd van de Vlaamse afvaardiging door de graaf naar de Duitse Hansa te Lübeck gezonden. De Duitse Hansa groepeerde alle havensteden op de Baltische zee, en Brugge was de aangewezen aanloophaven voor alle scheepvaart tussen de twee grote binnenzeeën van die tijd: de Baltische en de Middellandse. Goed staan met de Duitse Hansa was goed voor de zaken van Brugge en Vlaanderen. Zo ook wordt hij in 1370-71 meegezonden met een diplomatieke missie die bij de Engelse koning Edward III de handelsbetrekkingen tussen Vlaanderen en Engeland moet bespreken. De Vlaamse lakenweverij heeft als grondstof de Engelse wol, maar Engeland is in oorlog gewikkeld met Frankrijk, en Vlaanderen is een leengoed van de Franse koning... Deze missie had als taak de vroegere akkoorden te bevestigen en schendingen ervan bij te leggen. Eén van de vroegere akkoorden werd in 1367 te Calais (toen in Engelse handen) gesloten: een echt handelsverbond waar Lodewijk van Lichtervelde en Rogier Botelinck - die we allebei in dit artikel reeds vroeger ontmoetten - tekenden in naam van de graaf¹⁵...

4.4 Een geslacht hoogbaljuws van Ieper

Verschillende "van Lichterveldes" zullen nadien nog hoogbaljuw van Ieper zijn, en als zodanig o.a. betrokken worden in de repressie van de opkomst van het protestantisme, de toepassing van de Bloedplakaten van Keizer Karel, het neerslaan van de Geuzenopstand (Beeldenstorm en guerrilla van de Bosgeuzen) in de Westhoek¹⁶.

¹⁵ Alle gegevens betreffende Lodewijk en Rogier Diederixzone zijn ontleend aan het artikel verschenen in TABLETTES DE FLANDRES, Tome 3, door Pierre de LICHTERVELDE, Les "Lichtervelde" Haut-Baillis d'Ypres Brugge 1950

¹⁶ Zie mijn artikels over Anthonius van Heule en de heroprichting van de galg in de jaarboeken 1993 en 1994.

Zo was er Johan (Jean), baljuw van Ieper van 1554 tot 1561. Hij zal -zoals Jacob- het brengen tot opperbaljuw van Vlaanderen in 1575, ontzet worden uit zijn ambt in 1581 door de Staten, en gerehabiliteerd in 1584, waarna hij tot aan zijn dood in 1586 de functie blijft bekleden¹⁷.

Zijn kleinzoon, Pierre, eveneens hoogbaljuw van Ieper van 1648 tot aan zijn dood in 1678, zal aan de grondslag liggen van de codificatie van het Ieperse gewoonterecht. Hij was gehuwd met Anne van Renesse, hofdame van de Infante Isabella¹⁸.

4.5 Albert-Louis, bisschop van Namen

Ene Albert-Louis van Lichtervelde, die vicaris-generaal was van Sint-Baafs te Gent, werd bisschop benoemd te Namen in 1779. De "van Lichterveldes" blijken onder de Oostenrijkers vrij invloedrijk te zijn om de graventitel te bekomen en een lid van hun geslacht als bisschop te kunnen laten benoemen. Eigenlijk werd een benoeming als bisschop van Gent nagestreefd, maar het werd Namen als troostprijs. Van Albert-Louis is eveneens een geschilderd portret bewaard op het kasteel te Ecaussines.

4.6 Lodewijk XIV, koning van Frankrijk?

Vermelden we nog "pour la petite histoire" dat volgens de stamboom die is opgehangen in het kasteel "la Follie" te Ecaussines, Lodewijk de Veertiende, de Zonnekoning, ook een afstammeling zou zijn van de eerst bekende heer van Lichtervelde, Siger...

Deze foto toont wat in 1938 nog overbleef van het kasteel te Koolskamp: enkel nog de kasteelmote met wal. Alles werd in de jaren '50 genivelleerd.

5 Wat zij ons nalieten

Het kasteel van de heren van Lichtervelde, dat op het Hoge stond waar nu de hoeve Caset is, en het kasteel van de heren van Koolskamp, dat door Jacob werd bewoond, en zich bevond waar nu de hoeve Carron is, zijn vernield.

¹⁷ Pierre de LICHTERVELDE , LES TABLETTES, op.cit., pag.207

¹⁸ Een geschilderd portret van deze Pierre van Lichtervelde is bewaard gebleven, en hangt in de trappenzaal van het Château de la Follie te ECAUSSINES. De kasteelbibliotheek bezit ook een uitgave van de codificatie van het Iepers gewoonterecht.

SANDERUS schrijft dat *"het aloude en vermaarde Dorp Lichtervelde... pronkte voormaals met een uitmuntend Paleis en Kasteel der Heeren en Eigenaars van deze Plaats, 't welk de woede des Oorlogs, gelyk veele andere in Vlaandre, omvergeworpen heeft."*

Het kasteel op het Hoge zou zijn bestormd in 1584 door de Malcontenten, Roomsgezinde ongeregelde Waalse troepen die de streek onveilig maakten, streek waar de Hervorming nog haar invloed had: Gent was een protestantse republiek onder Imbize, Brugge had een hervormingsgezinde burgemeester. Ook werd toen het dorp uitgeplunderd en afgebrand, schrijft de pastoor van Lichtervelde, Achiel SIX in een artikelenreeks in het weekblad De Veldbloem in 1910¹⁹.

Zo tekende Anthonius Sanderus het Lichterveldse kasteel op het Hoge.

Het lijkt waarschijnlijk dat het kasteel dan werd vernield en niet weer opgebouwd. Maar dan vragen wij ons dan wél af waar SANDERUS, de afbeelding vandaan haalt die hij publiceert in zijn tekening van de kaart van Lichtervelde, ruim 150 jaar na de vernieling van het kasteel.

5.1 Grafstenen en gedenkstukken

De praalgraven in Koolskamp zijn zeker de meest tastbare relik van de voormalige heren van Lichtervelde²⁰.

In het "Museum van Stenen Voorwerpen" van de St-Baafsabdij te Gent is nog een deel te vinden van de sterk beschadigde tombe van Jan van Kleef, gouverneur van Wijnendale, die gehuwd was met een Johanna Van Lichtervelde. Het half verheven beeldhouwwerk

¹⁹ Hij baseert zich op P. LANSSENS. Deze bron hebben we echter niet teruggevonden.

²⁰ In onze volgende bijdrage over Jacob van Lichtervelde zullen we niet nalaten de bewogen geschiedenis te verhalen van deze stenen die op een bepaald ogenblik als kerkdorpel dienst deden en tenslotte gered en gerestaureerd werden in de loop van de negentiende eeuw, o.a. door toedoen van een kannunnik VAN DE PUTTE, dezelfde die opzoekingen deed naar de geschiedenis van 'les sires de Lichtervelde' (zie noot 8).

van de bovenplaat met de afbeelding van Johanna is gedeeltelijk bewaard. Het monument bevond zich in de thans verdwenen St-Bertinuskerk te Roeselare en dateert van 1504.

Grafsteen van Lodewyk van Lichtervelde en zijn echtgenote Beatrice de Tollenaere in de parochiekerk van Koolskamp, © ACL Brussel.

Tot aan de Eerste Wereldoorlog waren in alle kerken en kapellen van het Ieperse, grafstenen te vinden waaronder de vergane botten rustten van een of andere "van Lichtervelde" uit de streek, maar de Duitse obussen hebben hier niets van geheel gelaten²¹.

Nog voor de Lichterveldse kerk aan het einde van de negentiende herbouwd werd, had de tand des tijds bijna geheel komaf gemaakt heeft met de gedenkstenen, die ter plaatse nog verwezen naar de heren van Lichtervelde²². Citeren we nog eens SANDERUS - nu niet meer lyrisch, maar zwaar melancholisch - : *"En schoon de Gedenkstukken van dit Geslacht, de welke voormaals in de Kerk van Lichtervelde gezien wierden, door de langdurigheid van den Tyd voor het grootst uitgesleten zyn, zyn de Wapens van hetzelfde echter in zeker oud Vaandel uitgedrukt, en de gedachtenis van Victor, Rogier, Jacob, en andere Edele Mannen van die Stam in het Boek, waarin de Dooden aangeteekent worden, overig gebleven."*

Waarmee we aanbeland zijn bij een attribuut van de heren van Lichtervelde waar de Lichterveldenaren, (en zij niet alleen), in hun dagelijkse leven nog mee te maken hebben: het gemeentewapen.

5.2 Lazuur met een schildhoofd van hermelijn

Het wapen was in de middeleeuwen bij de adellijke families het voorwerp van een bijna mythische aanbedding, want het wapen was het bewijs zelf van het feit dat het geslacht opklimde tot een oervader die zijn sporen in het gevecht had verdiend. Het wapen was inderdaad het herkenningsteken bij uitstek in de strijd: het was geborduurd op een tuniek die de ridder boven zijn maliënkolder droeg, op de wimpel, op de banier van de baanderheer... Het wapen van het geslacht is in Lichtervelde en in Koolskamp overgenomen in het gemeentewapen: "een wapen van lazuur met een schildhoofd van hermelijn".

Lichtervelde kreeg bij Koninklijk Besluit van 7 mei 1840 zeven hermelijnstaartjes: 4 en 3, en Koolskamp kreeg bij K.B. van 27 juni 1846 zestien hermelijnstaartjes: 5, 6 en 5.

De vraag kan gesteld worden welk nu het echte schild is van de heren van Lichtervelde: dit van Lichtervelde of dit van Koolskamp?

Deze vraag is echter niet relevant.

Tijdens de middeleeuwen was het aantal strikjes onbepaald. In de vroege heraldische werken (GELRE in de 14de eeuw, Cormeille GAILLARD in 1557 en d'ESPINOY in 1632) wordt het wapen van de heren van Lichtervelde zonder meer beschreven als *"d'azur au chef d'hermine"*.

Als je de praalgraven te Koolskamp nader gaat bekijken - die toch een onverdachte historische bron zijn - vind je voor Jacob een schildhoofd met twee rijen van vijf en zes staartjes, en een banier met tweemaal vijf (maar misschien zit er een stipje in de gebeeldhouwde plooi...) en voor Lodewijk een banier met drie rijen, respectievelijk vijf, vier en vijf.

²¹ Transcripties van de tekst van deze grafstenen werden echter wél bewaard en bevinden zich in het Fonds Merghelynck in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (de Albertina).

²² Waarschijnlijk zijn de laatste overblijfselen verdwenen toen in 1816 een nieuwe vloer in de oude kerk gelegd werd.

De tekeningen (uit het fonds Merghelynck) van de vernielde grafzerken van de van Lichtervelde's te leper tonen schildhoofden met twee rijen, herhaaldelijk vijf en vier, soms vier en vier, ook eens vier en drie.

Het aantal stipjes, staartjes of strikjes lijkt dus een kwestie van ruimte op het schild, tuniek of banier, maar is heraldisch zonder belang.

Wat heeft dan bepaald dat de centrale administratie van de Belgische Staat na 1830 voor Lichtervelde's gemeentewapen twee rijen hermelijnstipjes, vier en drie, weerhouden heeft en voor Koolskamp drie rijen, vijf, zes en vijf? Een verder onderzoekje kan dit misschien wel uitwijzen, maar dit is stof voor later...

Vermelden we tenslotte nog dat de gemeente Moerzeke (thans fusiegemeente Hamme in Oost-Vlaanderen ook het wapen voerde van de Lichtervelde's²³.

Emmanuel Van der Meersch die 1791 kinderloos stierf, liet de heerlijkheid na aan zijn aangerouwde neef, Charles-François, tweede graaf van Lichtervelde. Een besluit van de Nederlandse regering van 20 Oktober 1819 bevestigt het recht van de gemeente Moerzeke om gebruik te maken van het wapen - lazuur met een schildhoofd van hermelijn - van de familie van Lichtervelde, laatste heren van dit oord.

Heemkundige kring Karel Van der Broele

²³ Wapenboek van de Provinciën en Gemeenten van België, blz. 88 tot 89.

6 Bibliografie

- De Ghellinck Vaernewyck Vicomte Sceaux et armoiries de la Flandre ancienne et moderne, Paris, Desclée De Brouwer, 1935
- De Lichtervelde Pierre Un grand commis des Ducs de Bourgogne. Jaques de Lichtervelde, seigneur de Coolscamp, Brussel, Goemaere, 1942
- De Lichtervelde Pierre Tablettes de Flandre, Brugge, 1950
- Galbert Van Brugge De moord op Karel de Goede, Antwerpen, Mercatorfonds, 1978.
- Gilliodts - Van Severen Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutume du Bourg de Bruges, Brussel 1883
- Sanderus Anthonius Verheerlykt Vlaandre - Nederduytsche vertaling van de Flandria Illustrata, 1735
- Servais Max Wapenboek van de Provinciën en Gemeenten van België, Luik
- Sintobin Cleophas Bijdragen tot de geschiedenis van Lichtervelde, Lichtervelde, 1952
- Tuchmann Barbara De waanzinnige veertiende eeuw, Amsterdam Brussel, Elsevier 1980
- Van De Putte F. Recherches sur les Sires de Lichtervelde, Annales de la Société d'Emulation de Bruges, 1879

Heemkundige kring Karel Van de Poole